

a už se z něj začíná projevat jistá únava. Tvůrce bez pochopení „adresáta“ dlouho nevydrží, experiment si žádá potvrzení. A tak přes generační výboje zraje vědomí umělecké kontinuity. „Nové“ si podává ruku se „starým“ a společně krystalizují v další renesanci, obnovení či přímo vzniku dosud neotřelé kreativity. Co z tohoto kvasu vzejde, ukáže ovšem až budoucnost.

V ukrajinské literatuře na rozhraní století a tisíciletí se promítají různé vývojové trendy jak světonázorové a filozofické, tak především estetické. Nespoutaná autorská fantazie a hra s kulturními tradicemi dostává nečekané umělecké podoby. Mísení „masových“ a „elitářských“ tendencí a obsahová mnohoznačnost připouští a předpokládá více interpretačních možností. Samozřejmě, že zdaleka ne všechno, co vzniklo v 80.-90. letech, je umělecky na výši. Až čas jako nejlepší katalyzátor uměleckých hodnot prokáže, co je určující, hlavní proud, a co jen pěna na povrchu, objevující se na hladině každého hlubokého proudu. Jedno je však nepochybné: tvůrčí svoboda poskytla spisovatelům neomezené možnosti k uměleckému hledání a projevu své individuality, osvobodila je z provinční uzavřenosti a omezenosti a umožnila navázat dialog se světovou, nebo alespoň evropskou kulturou.

Poznámka k překladům ze současné ruské literatury

Milan Hrala (Praha)

Oproti dřívějšímu je situace ve vydávání ruské literatury za posledních 10-15 let zcela jiná, což je pochopitelné v souvislosti s politickými změnami jak u nás, tak zejména v Rusku. Od poloviny 80. let tam v důsledku politiky přestavby došlo ke značnému uvolnění, což v kulturní politice znamenalo zejména uvolnění vztahu k autorům v emigraci (mohlo vyjít Zamjatinovo *My*, knihy Nabokovovy i Agejevův – Nabokovův? – *Kokain* a další) i k dosud neoficiální části domácí produkce (Petruševská, Jevtušenko, Tolstá); mohly vyjít i některé texty, dosud šířené jen v samizdatu. Změny se však dotkly hlavně pohledu na minulost. „Literární rehabilitace“ je složitý proces znovuobjevování a zařazení na patřičné místo v dějinách těch spisovatelů, kteří byli desítky let na okraji zájmu odborníků a tím také nakladatelství časopisů. To se týkalo hlavně autorů z přelomu 19. a 20. století (L. Andrejev, Gumiljov, Kuzmin), ale také z 20. a 30. let (Mandelštam, Cvetajevová, Achmatovová, Platonov) i z poválečných desetiletí (Brodskij, Pasternak, Vojnovič, Tarkovskij), zatímco autoři jako Bulgakov, Zoščenko či Jesenin se dostali na své místo již dříve.

Další politické události znamenaly úplný pád nejen politických, ale také morálních, sexuálních a vůbec jakýchkoliv tabu. To byl vlastně začátek něčeho, co dostalo v literární kritice název „nová vlna“, ačkoliv často šlo spíše o obnovu, aktivizaci postupů, linií a proudů dříve dobře známých, ale později utlumených, potlačených a zanedbaných.

Naše překladatelství z ruštiny tuto situaci v podstatě kopírovalo; už před rokem 1989 se objevily věci dříve nemožné, i když některé byly připraveny od 60. let (Bulgakov, Oleša, Platonov). Vývoj šel velmi rychle, takže například hotový překlad Zoščenkova velkolepého humoristického románu *Před východem slunce* už nebyl vydán, zájem se rychle přesunul jinam.

Po roce 1989 se situace dále změnila. Radikálně se snížila tzv. masová produkce, tedy překlady zábavného, populárněvědného, politického a jiného čtiva ruského původu; to bylo v nových nakladatelstvích, v rozhlase a v televizi nahrazeno materiály západoevropskými a hlavně americkými. Ruská kultura tak přestala být zdrojem povrchního vyplňování volného času a ideologického ovlivňování pomocí pseudouměleckých výtvorů, a její hlavní proud se zapojil mezi kvalitní a náročné zdroje uspokojování estetických potřeb jako nutného doplňku domácí produkce. (Tím se pochopitelně značně zúžily možnosti uplatnění rusistů vůbec a počet aktivních překladatelů se začal trvale snižovat.)

Poslední desetiletí také přineslo pokles zájmu o Rusko a jeho kulturu v české veřejnosti. Byl to pochopitelný důsledek čtyřicetiletého „povinného“ přátelství a rusistické nadprodukce, kde vedle oprávněného vydávání klasiky 19. století bylo prosmýšleno kdejaké zákoutí skrývající autory druhého až pátého nálevu, byly překládány věci, které měly smysl hlavně pro literární historiky (korespondence, publicistika a další materiály klasiků i neklasiků).

Pokud jde o sovětské období – vedle myšlenkově i tvárně kvalitních děl, dosvědčujících vysokou úroveň ruské kultury i v této době (zejména v 60. a v druhé polovině 80. let), vycházely a byly propagovány texty průměrné a podprůměrné, často vydávané sovětskou kulturní politikou za vrcholy současného umění vůbec. Na propagaci těchto knih se bohužel podíleli i čeští rusisté včetně překladatelů. Důsledky toho jsou citelné do dnešní doby.³

Přes všechny negativní okolnosti není překladatelská zeň uplynulého desetiletí zanedbatelná. Podle údajů databáze Národní knihovny vyšlo v této době na 200 titulů překladů z ruštiny. Složení tohoto bloku je jednak dokladem politických změn, jednak vyjadřuje představy, názory a zájmy našich rusistů, ať už překladatelů či nakladatelských pracovníků, a jistým způsobem odráží i potřeby a požadavky čtenářské obce. Pochopitelně celého desetiletí je sveráznou směsí uvedených a zřejmí i dalších příčin a motivů, proč právě to či ono dílo bylo vydáno, proto bude rozumné držet se konkrétních fakt.

Nejdůležitější rozdíl oproti dřívějšímu je u čistě odborné a technické literatury. V seznamu je jen několik publikací (například příručka o palných zbraních). Větší počet už najdeme v populárněvědné oblasti, i když to jsou texty nestandardní (*Diagnostika Karmy*, *Agni Jóga*, knihy o přírodním léčitelství). Ve větším počtu byly překládány náboženské publikace, vzhledem k odlišnosti východní a západní větve křesťanství také poněkud *neobvyklé* (*Moudrost Pouštních otců*). Filozofické spisy doplňují citelnou mezery dříve zanedbávaných myslitelů idealisticko-náboženských směrů hlavně z přelomu

³ Viz podrobněji M. Hrala - O. Richterek, *Chudožestvennyj perevod russkoj literatury v Češskoj Respublike na sovremennom etape*. In: IX Kongress MAPRJAL, Bratislava 1999, Doklady češskoj delegacii, I část, Praha 1999.

19. a 20. století (Šestov, Berďajev, Solovjov, Rozanov). Dříve dosti překládaná dětská literatura (vycházela u nás od 30. let) má jen 10 titulů. K nim se přimykají překlady národních pohádek, kde je nutno uvést edici Afanasjeva. Jako novum působí soubor memoárů (Krasnov ml., Juvačov otec, Ginzburgová, Gorbačovová, Plisecká). Asi nejvýznamnějším činem byl překlad vzpomínek N. Mandelštamové, obsahující otfesnou výpověď o 30. letech, v tak intimní podobě dosud nenapsanou. K této vrstvě mají blízko i historicko-politické materiály, například S. Allilujevové *Dopisy příteli*, Čujevovy *Vzpomínky Molotova* a zejména obsáhlý soubor Sacharovových statí a projevů. Jako dosti náhodně se jeví texty typu *Tajemství srdce*, „historicko-romantický sexuální román“ *Zločin lásky* (vydala NEI) a několik dalších knih z nejrůznějších oblastí a velice rozdílné hodnoty.

Beletrii můžeme rozdělit zhruba na dvě části: první tvoří překlady z literatury 19. století. Jsou to klasická díla světové známých autorů, často jde o reedice. Na prvním místě je Dostojevskij, z něhož byla vydána skoro desítky svazků, následuje L. N. Tolstoj (4 svazky), Čechov a Puškin, kde jde pouze o dvě publikace, ale jednou z nich je významný překladatelský a ediční počín – nový překlad *Evžena Oněgina* od M. Dvořáka. Dál je to desítky jednotlivých titulů, rovněž známých děl a jmen.

Těžiště celého souboru je tedy v literatuře 20. století jak co do množství, tak také proto, že se zde objevují většinou nové překlady. Nejvíce pozornosti upoutal Daniil Charms (10 knížek) a další oberiuté (Vveděnskij) i avantgardní, dosud málo známí autoři (Vaginov) i texty (K. Malevič). Dále trval zájem o Bulgakova, kde vedle reedic vyšly i nové překlady. Totéž se týká také Jesenina (největší pozornost překladatelů upoutala poéma *Černýj člověk*, přeložená třikrát, takže nyní existuje v pěti různých, značně odlišných interpretacích). Dále tu jsou tři publikace Brodského (verše i próza), dvakrát verše Mandelštamovy, znovu Nabokov (4x) a pro počátek období velmi významná publikace dvou Solženicynových tragických eposejí *Souostroví GULAGu* a *V kruhu prvním*. Soubor doplňuje přes padesát knih, mezi nimiž najdeme nové i starší autory a vesměs první překlady knih, známých dnes i mimo Rusko jako vedoucí proud literárního dění. Jsou tu autoři domácí i ti, kteří žijí v zahraničí, spisovatelé publikující veřejně i autoři samizdatu, jejichž tvorba se mohla objevit teprve po roce 1991 (Limonov, Dovolatov, Mamlejev, Viktor a Venedikt Jerofejevové, Sorokin, Šalamov, Petruševská, Tolstá, Jevtušenko, Vysockij, Tarkovskij, Galič, ze starších pak Grin, Babel, Platonov, Ilf a Petrov, Zamjatin, Brjusov a další).

Leccos je důsledkem aktivity překladatelů (zde nelze nepřipomenout vytrvalost M. Hnila při vydávání ruské prozaické avantgardy, Libora Dvořáka při uvádění výrazných novinek, překračujících naše dosavadní představy o ruské literatuře ve směru tabu, L. Duškovou za vynikající překlad Mandelštamové a aktivitu u Bulgakova, o něhož se dělí s A. Morávkovou a řadu dalších). Celkově soubor působí jistou vyvážeností a promyšleností, ačkoliv vznikl spontánně a bez jakéhokoliv plánování.

K beletrii patří i několik textů z literární vědy; z literární historie je to jediná kniha *Bratři Čapkové* (O. Malevič), dále už je čistá teorie: Gurevičova *Středověká kultura*, Proppova *Morfologie pohádky* a zejména publikace z Romana Jakobsona – *Poetická funkce*, obsáhlé dialogy a *Výbor z korespondence*.

Tento stručný a kusý přehled svědčí o doplňování „bílých míst“ na mapě českého překladu z ruštiny v souladu s ruskou ediční praxí, a také o koncepci, připomínající situaci překladu v meziválečném období, kdy vydavatelská a překladatelská politika fungovala na stejných principech volného výběru a realizace a dávala dobrý přehled o všem významném, co se v ruské literatuře tenkrát objevilo. Jsou tu ovšem i rozdíly, dané změněnou dobou, vývojem vztahu k Rusku v různých vrstvách naší společnosti atd. Důkladně o této situaci uvažuje O. Richterek, který nazírá současný stav z hlediska české kultury a našich domácích zkušeností.⁴ Mnoho zajímavého materiálu obsahují studie G. Binové, která se snaží vyložit odlišnosti současné literatury spíše z tradičních kořenů ruské psychiky a okolností, hlavně v oblasti morálních a sexuálních vztahů.⁵ Přesto její úvahy např. o absurdnu jako základním pocitu současného ruského člověka korespondují s některými jevy české literatury v myšlenkové i tvárné rovině (Řezníček). Lze jen poznamenat, že knihy, které značně rozvlnily hladinu ruského literárního světa zejména tím, že překročily dosavadní, relativně velmi vysokou laťku morálního a sexuálního tabu (Limonov, Sorokin, Viktor Jerofejev) nebo tím, že překročily v absurditě zobrazení světa daleko za dosud přijatou hranici (Mamlejev, Venedikt Jerofejev), zdaleka u nás neměly takový ohlas. Vedle obecného odlivu zájmu, zejména odborných publicistů, redaktorů časopisů, nakladatelství, rozhlasu a televize, kde se ruské materiály objevují zřídka a v nevýhodných časech, je to způsobeno i tím, že česká kulturní veřejnost od dob první republiky byla k podobným jevům mnohem tolerantnější a také tím, že v současnosti byly již dříve připraveny překlady ze západních literatur (*Jakeův problém* nebo *Svět podle Garpa* vyšly už v 80. letech a měly náležitý ohlas). A pokud jde o ruskou specifikou – táborové téma, pak otřes, který vyvolala publikace Solženicyna v 60. letech, již zůstal trvale v paměti a další díla ho mohla jen rozšířit a upevnit.

Závěrem lze říci, že celkově jsou překlady z ruštiny úměrným a přínosným obohacením domácí produkce, rozšiřujícím rejstřík čtenářských možností a vůbec naší kultury, v níž ruská literatura vždy měla své místo a přes neblahé dědictví, o němž už byla řeč výše, si stále uchovává své postavení, má své čtenáře a je na stejné úrovni jako vrcholy jiných literatur, vstupujících prostřednictvím překladu do našeho kulturního prostředí. Další vývoj bude ovlivněn zejména tím, jaké bude Rusko samo a jeho kultura, jaké nové výboje myšlenkové i tvárné bude moci nabídnout a co z toho bude korespondovat s kulturní a společenskou situací u nás.

⁴ Vedle řady dílčích studií viz zejména O. Richterek, *Dialog kultur v uměleckém překladu*, Hradec Králové 1999.

⁵ Viz například: G. Binová, *Člověk v obezdušenom mire. Koncepcija človeka v proze „novoj volny“*. In: *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity*, D 40, 1993; *Ot ironii k absurdnu. K poetike „novoj volny“*. In: *dtto, Litteraria humanitas IV*, 1996; *Russkaja literaturamaja erotika v poiskach adekvatnogo jazykovogo vyraženiija*. In: *dtto, D 44*, 1997; *Jevgenij Charitonov v kontekste „novoj volny“ i ruskogj tradicii*. In: *dtto, X 1*, 1998 a řada dalších statí.